

Bespreking van het Bijbelboek Daniël

door J.G. Fijnvandraat

De 12 hoofdstukken vers voor vers verklaard

Daniël Hoofdstuk 8

HOOFDSTUK 8 - EEN MODELPROFETIE

We gaan ons nu bezighouden met een heel karakteristiek hoofdstuk. Het bevat een profetie over het Medisch-Perzische en over het Grieks-Macedonische rijk. Net als in hst.7 worden deze rijken symbolisch voorgesteld door dieren. In dit geval door een ram en een geitebok. Het bijzondere van dit hoofdstuk is dat de uitleg van het visioen zo heel concreet erbij gegeven wordt. In Daniël 2 en 7 wordt in de uitleg gezegd, dat de profetie een viertal rijken betreft, maar die rijken worden niet met name genoemd behalve dan dat in hst.2 het gouden hoofd nader bepaald wordt als het Babylonische rijk. De namen van de andere rijken moeten uit andere bijbelse gegevens afgeleid worden. In hst.8 wordt in de uitleg echter heel concreet over Perzië en Griekenland gesproken.

Tevens laat dit hoofdstuk zien dat geen enkel onderdeel van het visionaire gezicht zonder betekenis is, want elke bijzonderheid in het visioen vinden we in de verklaring terug. We hebben hier dan ook een prototype van een profetie met uitleg. Dit leert ons hoe nauwkeurig we de onderdelen van een droombeeld of van een visionair beeld hebben op te vatten. Dat is o.a. het grote belang van dit hoofdstuk.

Nog in een ander punt is dit hoofdstuk kenmerkend. Het laat ons zien hoe de profetie na de voorstelling van een persoon of een gebeurtenis in een bepaalde tijd plotseling 'een sprong maakt' naar een latere tijd waarin de gebeurtenissen als een vervolg op het reeds meegedeelde zijn te beschouwen. Een persoon of gebeurtenis in het verleden dient dan als *type of voorafschaduw* van een later optredend persoon of een later plaatsvindend gebeuren. Zo wordt in de vs.10-12 en 23-25 bedoeld op de beruchte koning Antíochus Epífanus, maar deze koning fungeert onmiskenbaar als type van een vorst die in de toekomst op het wereldtoneel zal optreden. Bij de vers-voor-vers bespreking zullen we genoeg gelegenheid hebben op deze verzen in te gaan, terwijl we in een excursus nader op de precieze identificatie van het type ingaan.

Opgemerkt moet nog worden dat vanaf vs. 1 van dit hoofdstuk de handschriften weer overgaan op het Hebreeuws. Zoals in deel I p.121-123 is opgemerkt, kan de verklaring hiervan zijn dat we nu mededelingen krijgen die niet slechts met de wereldrijken maar ook en vooral met het land Israël te maken hebben.

Ten overvloede wijzen we nog op het volgende:

Het visioen van hst.7 legt de nadruk op wat er in het westen gebeurt. De kleine horen waarvan in dat hoofdstuk sprake is, ontspruit om zo te zeggen aan het vierde, het Romeinse rijk. We spreken dan over de kleine horen in het westen. Bij het visioen van hst.8 ligt de nadruk op de gebeurtenissen in het oosten. De kleine horen waarvan in dat hoofdstuk sprake is, ontspruit aan het derde rijk. Gemakshalve spreken we erover als de kleine horen in het oosten. Hst.9 verplaatst ons weer naar het westen en het vierde visioen (hst. 11-12) situeert ons weer in het oosten.

8:1

In het derde jaar van de regering van koning Belsazar verscheen mij, Daniël een gezicht, na het gezicht, dat mij eerder verschenen was.

Laat Daniël tijdens de regering van Belsazar in het vergeetboek geraakt zijn, God vergeet zijn dienstknecht niet en gebruikt hem om toekomstige generaties een zeer exacte toekomstvoorzegging mee te delen. De profeet geeft aan, dat dit visioen volgt op het in hst.7 weergegeven gezicht. Dat gezicht heeft diepe indruk op hem gemaakt; hij heeft tijd gehad het te verwerken, maar het staat

hem als het ware nog kersvers voor de geest. Zijn opmerking hier verbindt dit nieuwe visioen met het vorige. Het is er een nadere uitwerking van en een vervolg op.

Derde jaar: Op de datering wezen we al eerder; zie p.14, vgl. p.17.

Koning Belsazar: Zie p.17.

Gezicht: Zie Num.12:6; Joël 2:28; Hab.2:2; Matth.17:9 en deel I p.106,146.

8:2

Ik zag in het gezicht - ik bevond mij, toen ik dat zag, in de burcht Susan, die in het gewest Elam ligt - ik zag in het gezicht, dat ik mij bevond bij de stroom de Ulai.

In een tussenzin geeft Daniël aan waar hij zich bevond toen hem dit gezicht geopenbaard werd. Deze mededeling is niet zonder betekenis zoals we zullen zien. De burcht Susan ligt in Elam dat gelegen was ten oosten van Babylonië en reikte tot de Perzische Golf. Nadat de Meden en Perzen Babylon ten val hadden gebracht ging geheel Elam op in het Medisch-Perzische rijk. De burcht Susan werd van dat rijk de residentie (vgl. o.a. Neh. 1:1; Esth. 1:1,2). Het is dus niet zonder betekenis dat Daniël dit visioen in Susan ontving, want het begin van het visioen gaat over de opkomst - en de ondergang - van dit Medisch-Perzische wereldrijk.

Daniël geeft aan waar hij het visioen ziet, namelijk in de burcht Susan, maar ook waarheen het gezicht hem 'verplaatst' te weten naar de rivier de Ulai. Vergelijk voor dit verplaatsen in een gezicht Ezech.3:12; 8:3; 11:1; 40:1-3. Niet onvermeld mag blijven dat verschillende uitleggers, zoals Jacob Kroeker (p.198); E.J.H. van Leeuwen (p.179); C. van Proosdij (p.279); G.Ch. Aalders (p.159) menen dat de profeet zich niet lichamelijk maar visionair in de burcht Susan bevond. We houden het echter op de hiervoor gegeven uitleg aangezien anders twee visionaire verplaatsingen tegelijk zouden hebben plaatsgevonden namelijk één naar Susan en van daar één naar de Ulai, zonder dat van een beweging van de ene naar de andere plaats melding gemaakt wordt.

Elam: De naam betekent 'jeugd' of ook 'verborgen, lange tijd'. De eerste vermelding van de naam treffen we aan in Gen.10:22 waar vermeld wordt dat Sem een zoon Elam verwekte. Aangenomen moet worden dat hij of zijn nakomelingen deze naam aan het landschap verleend hebben. Net zoals dat met Assyrië en Aram het geval was. De Bijbel vermeldt ons een naam van een vorst uit dit gebied in een tijd dat Elam een zelfstandig koninkrijk was, te weten Kedorlaomer (Gen. 14). In later tijd is het gebied in de macht van Assyrië gekomen. Toen de Assyriërs het tienstammenrijk Israël overmeesterden en de inwoners deporteerden, werden er burgers uit Elam naar Palestina overgebracht (Ezra 4:9,10). Uit deze vermelding blijkt, dat Elam zich op dat moment in de macht van Assyrië bevond. De ongewijde geschiedenis vermeldt dat Assurbanipal in 645 v.Chr. Elam weer onderwierp. Na de val van Ninevé, de hoofdstad van Assyrië, in 612 v.Chr. komt Elam binnen het machtsgebied van Babylon te liggen. Onze tekst legt daarvan getuigenis af. Dit betreft een deel van het oude Elam, want over een ander deel heerste Cyrus de koning van Perzië (en zijn voorgangers) al voordat hij Medië onderwierp (J. Ridderbos, Jesaja dl. 1 p.151). Toen de Meden en Perzen tegen Babylon optrokken was blijkens Jes.21:2 (vgl. 22:6) ook Elam daarbij betrokken. Het zal toen dus een zekere zelfstandigheid gekend hebben, tenzij we onder Elam hier Perzië moeten verstaan, zoals sommigen willen.

In Jer.25:25 en 49:34-39 wordt ook over Elam geprofeteerd en wordt de ondergang ervan aangekondigd. Daarmee zal bedoeld zijn op de verovering van Elam door de Meden en de Perzen, want het ligt niet voor de hand Elam te vereenzelvigen met het hele Medisch-Perzische rijk en deze teksten te laten slaan op de verovering van Medië-Perzië door Alexander de Grote. De laatste van de twee genoemde Schriftplaatsen stelt echter een herstel van Elam in het vooruitzicht (Jer.49:39).

Ten noorden van dit Elam lag Medië. Bij de oude bewoners bekend als Anzan (Ansjan). De Assyriërs en Babyloniërs noemden hen Oemman-Manda. Tot hen behoorde een volk dat door de Perzen de Mada en door de Assyriërs de Madaï genoemd werden. Vandaar de naam Medië. Onder deze naam komen we ze ook in het Oude Testament tegen (Gen.10:2; 1Kron.1:5; 2Kon.17:6; 18:11; Jes.13:17; 21:2; Jer.25:25; 51:11,28; Esth.1:3,14;10:2; Dan.8:20; 9:1; 11:1).

Ten oosten (en enigszins noordelijk) van Elam lag Perzië, dat we in de Bijbel kennen als Paras (Ezech.27:10; 38:5; Esth.1:3,14,18; 5:1,10; 2Kron.36:20, 22; Ezra 1:1-8; 3:1-17; 4:3,5,7,24; 6:14; 7:1; 9:9; Neh.12:22; Dan.5:28; 6:9,13,16,29; 8:20; 10:1,13; 11:2).

Susan: De naam betekent 'lelie' en we mogen aannemen dat deze bloem er dus veel voorkwam. Met deze naam wordt zowel de stad Susan als de gelijknamige burcht aangeduid (zie Esth.3:15; 8:15). De stad was eerst residentie van de koningen van Elam. Na de verovering door de Meden en Perzen maakte waarschijnlijk Darius I Hystaspes (522-485 v. Chr.) haar al tot residentie van het Medisch-Perzische rijk (Aalders p.160). Verder was er nog de provincie Susan, later Khusistan geheten. Behalve in de reeds genoemde teksten komen we naam Susan ook tegen in Esth.1:5; 2:3,5,8; 3:15; 4:8,16; 8:14; 9:6,11,12,13,14,15,18. De stad Susan lag naar men meent daar waar nu het dorp Sus ligt.

Ulai: De betekenis van deze naam is 'hij die zich wentelt (rolt)' of ook 'de voornaamste'. Inscripties spellen de naam als Oe-la-a-a.

De Grieken spraken van de Eulaues of Choaspes. De rivier staat nu bekend als de Kerah, Kerkah of Kargell. Dit water stroomt uit in de Eufraat nadat deze zich met de Tigris verenigd heeft. Volgens D. J. de Groot is het een verbindingskanaal tussen twee rivieren, die oostelijk en westelijk van de stad stroomden (D. J. de Groot, p.160). R.v. Riess (Bibel-Atlas p.IV) geeft het echter aan als een rivier die vrijwel noord-zuid stroomt en dan ten westen van Susan (Zie ook Grote Bosatlas, kaart Zuidwest-Azië).

8:3

Toen ik mijn ogen opsloeg, zag ik, en zie, een ram stond voor de stroom; hij had twee horens, en die horens waren hoog, de ene echter was hoger dan de andere, en de hoogste rees het laatst op.

Van de ram wordt gezegd dat hij twee horens heeft. Dit is haast een overbodig gegeven, zou men zeggen. Een visioen kan echter -zoals we eerder zagen - een heel andere dan normale voorstelling geven, daar de symboliek een grotere rol speelt dan de natuurlijke weergave. Door de vermelding van de twee horens komt de nadruk te liggen op het feit, dat het rijk door de ram voorgesteld een dubbelrijk is met twee koningen aan het hoofd. Een horen is een symbool van macht en in het boek Daniël alsook in de Openbaring worden door horens koningen voorgesteld. De grote macht van de beide vorsten wordt aangegeven met de woorden dat de horens lang waren. Daarmee zijn de gegevens nog niet uitgeput. Daniël ziet dat de ene horen groter is dan de andere en dat de grootste het laatst ontstaan is. Op de betekenis van deze voorstelling hebben we al vooruitgegrepen bij de verklaring van Dan.7:5. We hebben hier met een uiterst nauwkeurige voorstelling van de opkomst van het Medisch-Perzische rijk te doen waarin de Meden eerst de grootste macht bezaten, maar waarin later de Perzen hen overvleugelden. Mistasten wat de betekenis betreft is hier niet mogelijk want vs.20 vertelt ons de zin van dit visioen haarfijn. We leren ervan dat we nooit achteloos aan een bepaald gegeven van een visioen mogen voorbijgaan. De nauwkeurigheid van de profetische beschrijving moet ons tot bewondering brengen van Hem, die van het begin het einde exact weet en die Zich in zijn grote erbarming en goedheid neerbuigt tot de profeet en via de profeet tot ons om precies weer te geven wat er te gebeuren stond en wat er nog te gebeuren staat.

Vóór de stroom: We zullen ons de ram ten oosten van de Ulai gesitueerd moeten denken, staande met de kop gericht naar het westen (zie vs.4).

Horen: Aan de notitie bij 7:7 onder het kopje *Tien horens* voegen we nog het volgende toe. Behalve van 'de horen verhogen' dat is: eren, machtig en moedig maken (1Sam.2:1,10; Ps.89:18,25; 92:11; 112:9) is er ook sprake van: 'de horen verbreken', dat is: weerloos, machteloos maken, vernederen (Jer.48:25; Klg1.2:3); en 'de horen doen uitspruiten' dat is overwinning, redding en heil bezorgen. Zo wordt de Messias in Oud en Nieuw verbond meermalen als een uitgesproten horen voorgesteld (Ps. 132:17; Ezech. 29:21; Luk. 1:69). Zie H. Bultema p.57.

8:4

Ik zag de ram stoten naar het westen, naar het noorden en naar het zuiden, en geen enkel dier kon tegen hem standhouden; er was niemand die redden kon uit zijn macht, en hij deed naar zijn welgevallen en maakte zich groot.

De uitbreiding van het Medisch-Perzische rijk vindt dus plaats naar drie windstreken. Het oosten wordt niet genoemd. Het latere India lag kennelijk niet in de belangensfeer van de Medisch-Perzische vorsten. Vanuit Palestina gezien kwam het tweede wereldrijk vanuit het oosten opzetten en zo wordt er ook in de profetie over gesproken (zie Jes.41:2; 46:11).

Tegen de macht van het dubbelrijk bleek geen enkel koninkrijk bestand. De Meden en Perzen konden doen wat ze wilden en namen geweldig in macht toe (Jes.41:2; 45:1). Ze veroverden Mesopotamië en Syrië in het westen. Ze onderwierpen de Scythen en annexeerden hun gebied in het noorden. En in het zuiden drongen ze via Palestina door tot in Egypte dat ze bij hun gebied voegden.

Stoten: als ‘neerstoten’ wordt dit woord vaak overdrachtelijk gebruikt voor onderwerpen van de vijand. Een voorbeeld daarvan hebben we in Ps.44:6.

Zich grootmaken: Grootmaken wordt vaak gebruikt als God grootmaken en betekent dan ‘als groot eren’, ‘verheerlijken’ (zie Luk. 1:46, vgl. Ps.18:36). Hier betekent het: ‘in macht toenemen’.

8:5

Maar terwijl ik nauwkeurig acht gaf, zie, daar kwam een geitebok van uit het westen over de gehele aarde zonder de aarde aan te raken; en de bok had een opvallende horen tussen zijn ogen.

Dat Daniël zich intensief met het meegedeelde bezighield, blijkt uit de woorden dat hij ‘nauwkeurig acht gaf’. Deze houding moeten we niet als een uiting van nieuwsgierigheid beschouwen in de zin van ‘wat zou er nu toch wel gebeuren’, maar zien als een bewijs van de ernst waarmee de profeet Gods mededelingen opvat. Indirect zit er in deze woorden een aansporing voor ons om nauwkeurig acht te geven op Gods Woord en wel heel bijzonder op het profetisch woord (vgl. Openb.1:3).

Daniël ziet een geitebok, die uit het westen komt aanrennen. De buitengewone snelheid van dit dier wordt net als bij de panter in hst.7:3 benadrukt. Bij de laatste door het symbool zelf (panter; vier vleugels) hier door de mededeling dat het dier de grond niet aanraakt. Het leek wel of het beest met één grote sprong voor de ram belandde. Deze bok had één opvallende horen tussen zijn ogen. Hier zien we weer dat de symbolen de realiteit geweld aandoen als dat nodig is om een bepaalde zaak duidelijk te maken of er extra nadruk op te leggen. Een geit met een horen tussen zijn ogen is een abnormaliteit, maar daardoor valt wel alle aandacht op die ene horen. Het gaat dus om een rijk dat ten westen van het rijk van de ram ligt, waarvan de legers zich met een uitzonderlijke snelheid verplaatsen en dat geleid wordt door een geweldig machtig vorst.

8:6, 7

En hij kwam tot de ram met de twee horens, die ik voor de stroom had zien staan, en rende op hem toe in zijn grimmige kracht; ik zag, dat hij tot vlak bij de ram kwam; verbitterd stiet hij de ram, brak zijn beide horens, en er was geen kracht in de ram om tegen hem stand te houden; hij wierp hem ter aarde en vertrad hem, en er was niemand die de ram uit zijn macht redde.

In vs.6 is sprake van de ‘grimmige’ kracht van de geitebok en in vs.7 van ‘verbitterd’ zijn. Deze woorden tekenen de haat van het ene rijk tegen het andere. Vooruitlopend op de uitleg kunnen we stellen dat de profetie ook hier uiterst accuraat is. In de oorlog tegen Perzië vond de lang opgekropte woede van de Grieken een uitweg. De Perzen hadden de Griekse koloniën in Klein-Azië wreedaardig onderdrukt en diverse keren getracht ook Griekenland te onderwerpen. Zo werd Perzië voor Griekenland een aartsvijand. De geitebok overwon de ram. Er was voor de laatste geen kans om te ontkomen en genade werd hem niet bewezen; de ram werd finaal vertreden.

Van de wereldmachten en wereldse heerschappijen geldt het woord van Bilderdijk: ‘opgaan, blinken en verzinken’. En toch vergapen velen zich eraan en doen anderen al hun best om naam en faam te verwerven in het wereldlijk bestel. Hoe anders behoort de christen ingesteld te zijn. Wij, christenen, behoren de dingen te bedenken ‘die boven zijn’ en te beseffen dat we als ‘vreemdelingen en bijwoners’ op aarde behoren te verkeren.

Gezien het doel van de profetie hier is het heel begrijpelijk dat nu geen voorstelling gegeven wordt van de beide rijken als twee verscheurende dieren die uit zijn op prooi zoals in het vorige visioen; maar van hoefdieren die in blinde woede met de koppen op elkaar stoten om hun krachten te meten.

Het gaat namelijk om de confrontatie van de beide rijken en niet om hun zucht naar gebiedsvergroting en uitbreiding van macht, die hen (na hun ontstaan) kenmerkte.

Reine dieren? Het voorgaande lijkt me een betere verklaring dan dat we zouden moeten aanknopen bij het gegeven, dat we hier met reine dieren te doen hebben. Waarvan de zin zou zijn, dat deze rijken op zichzelf bekeken wrede roofdieren zijn, maar anderzijds instrumenten zijn in de hand van God om zijn wil te volbrengen. Dat laatste is wel waar; we zien het heel duidelijk wat Cyrus betreft in Jes.44:28vv; 45:1vv. We zien het ook als we dit gedeelte vergelijken met Zach.6. De vier wagens met vier soorten paarden ervoor stellen - zo mogen we aannemen - ook weer de vier wereldrijken voor. En we lezen daarvan in vs.8 dat ze een dienst voor God verrichten. Maar dat is in dit visioen niet aan de orde.

8:8

De geitebok nu maakte zich bovenmate groot, maar toen hij machtig werd, brak de grote horen af, en vier opvallende horens rezen in diens plaats op, naar de vier windstreken des hemels.

Na de overwinning op de ram breidde zich het rijk van de geitebok geweldig uit. Maar nauwelijks was dit gebeurd, of de grote horen brak af. De roemruchte koning (zie vs.21) verdween van het toneel en vier andere vorsten namen het bewind over. De uitdrukking 'naar de vier windstreken des hemels' geeft aan dat ze niet een 'junta' of zoiets vormden, maar dat ieder een deel van het rijk in bezit nam. Deze viervoudige vorm van het rijk zagen we al bij de voorstelling ervan als de panter met vier koppen (7:6). In hst.11:4 zullen we deze bijzonderheid nog eens tegenkomen.

Uit de tekst valt af te leiden dat de koning niet door de vier opvolgers aan de kant gezet is, maar op andere wijze aan zijn einde kwam. Dit gegeven wordt door de geschiedenis bevestigd, want Alexander de Grote - om hem gaat het namelijk - kwam door een ziekte om het leven.

Het hellenisme: Het belang van de veroveringen van Alexander de Grote is mede hierin gelegen dat de Griekse cultuur en godsdienst zich daardoor in het oosten verbreidde. Het oosten werd gehelleniseerd, maar gaf ook zijn eigen kleur aan de Griekse cultuur en godsdienst. Vanuit het oosten beïnvloedde dit hellenisme Europa weer en onze cultuur is ervan doortrokken. Denk alleen maar aan het fenomeen Olympische spelen. Voor Israël betekende dit feit dat het overspoeld werd met een levensstijl die dwars inging tegen wat het Oude Testament Gods volk voorhield. En met een godsdienst die de dienst van de Here God opzij poogde te zetten.

8:9, 10

En uit één daarvan kwam weer een horen voort, die klein begon, maar die zeer groot werd tegen het zuiden, tegen het oosten en tegen het Sieraad, ja, zijn grootheid reikte tot aan het heir des hemels, en hij deed er van het heir, namelijk van de sterren, ter aarde vallen, en vertrapte ze.

Uit een van de horens komt een andere horen voort, die aanvankelijk klein begint maar later machtiger wordt. Hiermee wordt een koning aangeduid, die uit een van de vier vorsten zal voortkomen. Dit betekent niet beslist dat hij een directe nakomeling van deze is; over de tijd van zijn optreden zegt dit vers niets. Deze koning wint aan macht en keert zich dan tegen het zuiden en het oosten. Apart wordt vermeld dat hij zich tegen 'het Sieraad' keert. Deze naam kan in dit verband moeilijk op iets anders dan op het land Israël slaan. Zo wordt het land ook genoemd in Ezech.20:6 en 15 (vgl. Deut.11:12; Jer.3:19 alsook Deut.8:7-9; 1Kon.9:3; Zach. 7:14b; Mal.3:12). We komen deze term ook tegen in Dan.11:16,41 en 45 (vgl. 11:20).

De grootheid van de horen reikt tot aan het heir des hemels. In letterlijke zin wordt daarmee het 'sterrenleger' aangeduid. Hier gaat het om de symbolische zin. Dat blijkt uit de vermelding dat de koning sommige van deze 'sterren' ter aarde doet vallen en ze vertrappt. Met 'sterren' worden ook wel engelen aangeduid (vgl. Joz.5:14,15; 1Kon.22:19), maar het is niet aannemelijk dat een aards koning engelen doet neervallen en ze overwint. Er blijft niet anders over dan te denken aan hooggeplaatste personen in het land Palestina, die leiding geven en dat bijzonder in geestelijke zin.

De kleine horen: Zie Excursus II: De kleine horen.

Plaatsbepaling: J. N. Darby meent dat we de windrichtingen genoemd in vs.9 moeten zien vanuit een standplaats in het 'sieraadland'. Zijn stelling dat we de geografische mededelingen in de Schrift

moeten beschouwen met Israël als standplaats gaat in veel gevallen op, maar is geen ijzeren stelregel. Voor vs.4 gaat ze zeker niet op. We moeten daar de windrichtingen zien vanuit de standplaats van de ram. En hier in vs.9 zullen we ons ook moeten verplaatsen naar de plaats waar deze kleine horen optreedt, dat is noordelijk van Palestina en van daaruit moeten we de gegeven richtingen bepalen. Wat betreft de situering van de koning van het noorden en die van het zuiden in hst. 11 gaan we graag met Darby mee en we onderschrijven ook zijn gedachte, dat Palestina, hoe onbetekenend ook op de wereldkaart, voor God het centrum van de aarde is en dat Jeruzalem zijn stad is.

Het Sieraad: Voor het goed verstaan van de profetie moeten we twee dingen bedenken, namelijk: dat het God gaat om de eer van Christus, die bij zijn verschijning over deze aarde zal regeren. Alle profetische gebeurtenissen met betrekking tot deze wereld dienen dat doel. Ten tweede dat wat de aarde betreft God welgevallen heeft in het volk Israël (Deut.7:8; 11:29; 2Sam.7:23; 1Kron. 7:21) en in het land Kanaän (Deut.11:10-12), alsook in de stad Jeruzalem met de daar gevestigde tempel (2Kon. 21:7; 1Kron. 23:25; 2Kron. 6:6; Zach.1:17; 1Kon.8:10,11).

Het land Palestina is voor God en voor de profeet het 'Sieraad' hoe verwoest het ook is. En eenmaal zal het herstelde volk in dat land in vrede en rust wonen onder de regering van hun Messias, want de genadegaven en de roeping van God zijn onberouwelijk (Rom. 11:29). Op soortgelijke wijze is in deze tijd de Gemeente het voorwerp van Gods welgevallen, hoe verdeeld en vervallen die Gemeente in de praktijk door haar eigen ontrouw ook is. En Gods plannen met de Gemeente gaan eveneens door; de ontrouw van de mens doet daar niets aan af.

Sterren: In de droom van Jozef worden zijn broers en hijzelf door sterren voorgesteld (Gen.39:9, vgl. Openb.12:1). Bileam profeteert over Christus als over een ster die voortkomt uit Jakob (Num.24:17). In Dan. 12:3 worden de 'verstandigen' vergeleken met sterren. En zo wordt van de gelovigen in deze tijd gezegd, dat ze schijnen als lichten in de wereld (Fil.2:15) of als 'lichtende sterren' (NBG). Er is dus alle reden om onder de sterren van Dan.8:10 geestelijke leiders te verstaan. Zie verder: Openb.1:16,20; 2:1; 3:1; 8:10; 9:11,12; 12:4.

God is de Schepper van de sterren. Hij heeft ze gesteld tot lichtdragers en Hij kent ze bij name (Ps.147:4; Jes.40:26). Hij is het ook die de geestelijke lichtdragers hun plaats geeft en ze bij name kent.

8:11, 12

Zelfs tegen de vorst van het heir maakte hij zich groot, en Hem werd het dagelijks offer ontnomen en zijn heilige woning werd neergeworpen. En een eredienst werd in overtreding ingesteld tegenover het dagelijks offer; en hij wierp de waarheid ter aarde, en wat hij ook deed, gelukte hem.

Onder de vorst van het heir des hemels moet de God van Israël verstaan worden. De eredienst van die God wordt verstoord. Het dagelijks offer ziet op het dagelijks morgen- en avondoffer waarvan we de instelling door God lezen in Ex.29:38-46 en Num.28:18. Op dit gebeuren ziet ook hst.11:31 en 12:11.

De 'heilige woning' d.w.z. de tempel wordt 'neergeworpen'. We staan hier voor het probleem of dit letterlijk bedoeld is van het gebouw of dat aangeduid wordt dat de tempeldienst wordt verhinderd of afgeschaft. Even verder is namelijk sprake van 'ter aarde werpen' van de waarheid en daar heeft het neerwerpen een overdrachtelijke zin. Gezien het vervolg van de tekst, dat er een eredienst in overtreding werd ingesteld ligt ook in dit vers de overdrachtelijke betekenis het meest voor de hand, want die valse eredienst moet in een gebouw plaatsvinden tenzij we met een heel primitieve dienst in bossen of op heuvels te maken zouden hebben, wat hier niet erg waarschijnlijk is. Deze horen blijkt zeer gelukkig te zijn in alles wat hij onderneemt.

Hoewel daar niet gelijk over wordt gedacht, leiden we uit de slotregel van dit vers af dat de kleine horen degene is die het dagelijks offer doet ophouden, de tempeldienst verstoort en een valse eredienst instelt (zie Excursus II: De kleine horen).

Een oppervlakkige lezing van vs. 11 en 12 zou de indruk kunnen wekken, dat God het lijdend voorwerp is van de genoemde handelingen. Menselijk gezien is dat ook zo. We moeten echter niet vergeten dat God dit toelaat vanwege de afval van zijn volk. Van Gods gezichtspunt uit is het de tijd dat zijn gramschap (zie vs.19) komt over het afvallige volk. Er is echter ook een vertroostend ele-

ment. God geeft zijn volk niet voorgoed op. Dat blijkt uit de tijdsbepaling waarover het volgende vers spreekt.

Het dagelijks offer: Letterlijk staat er 'het bestendige', maar daarmee wordt het brandoffer aangeduid dat elke dag 's morgens zowel als 's avonds gebracht moest worden. Het vuur op het brandofferaltair moest voortdurend of bestendig brandend gehouden worden (Lev.6:8), vandaar de Hebreeuwse naam 'het bestendige'. Bovendien is er op vele plaatsen in de Schrift sprake van het 'gedurig' brandoffer, waarmee de bestendigheid van het offerbrengen ook nog eens wordt aangegeven. Het brandoffer wijst heen naar het offer van Christus waardoor God volkomen verheerlijkt werd en op grond waarvan God ons, verloren zondaars, kan aannemen. Dat offer staat God 'bestendig' voor ogen.

Eredienst: D.J. de Groot (p.161) vestigt er de aandacht op, dat het hier gebruikte woord dat met eredienst is vertaald in vs. 10 en 11 een 'heir' of 'leger' aanduidt. Toch kiest. hij in afwijking van de Statenvertaling die het woord ook hier met 'heir' weergeeft voor de vertaling 'eredienst' met een beroep op Num.4:3vv. en 8:24,25. De NBG-vert. doet hetzelfde. In het ene geval wordt gedacht aan het instellen van een valse eredienst, in het andere aan de afval van het volk ten aanzien van de offerdienst.

Wierp de waarheid ter aarde: In Jes.59:14 lezen we de uitdrukking 'de waarheid struikelt op het plein'. De zin daarvan is, dat in het onderling verkeer leugen en bedrog schering en inslag zijn. Die betekenis is hier minder waarschijnlijk, hoewel niet onmogelijk. Men kan ervoor een beroep doen op Dan. 11:23 en 27. We menen echter dat - gelet op het verband - met de waarheid hier bedoeld wordt op de waarheid die gelegen is in de dienst van de enige, ware God. Daartegenover stelt deze koning een leugenachtige eredienst in. Vergelijk hiermee het gebruik van de woorden waarheid en leugen in de brieven van de apostel Johannes waarbij beide woorden een sterk religieuze betekenis hebben (Zie ook 2Thess. 2:9,11,12).

8:13, 14

Toen hoorde ik een heilige spreken, en een andere heilige zeide tot degene die gesproken had: Hoelang zal dit gezicht gelden - het dagelijks offer en de ontzettende overtreding, het prijsgeven van het heiligdom en het vertrappen van het heir? En hij zeide tot mij: Tweeduizend driehonderd avonden en morgens; dan zal het heiligdom in rechten staat hersteld worden.

Daniël krijgt nu een inlichting van 'een heilige'. Kennelijk is hier een engel bedoeld (vgl. 4:13). In het Nieuwe Testament wordt met deze term altijd bedoeld op gelovigen, in het Oude Testament worden er ook engelen mee aangeduid. De engel spreekt en een andere engel vraagt hem hoelang het gezicht zal gelden d.w.z. hoe lang het dagelijks offer zal ophouden, de overtreding zal duren, evenals het prijsgeven van het heiligdom en het vertrappen van het heir. De vraagsteller houdt zich niet bezig met de kleine horen en diens 'belevissen', hoe interessant die ook zijn, maar met het heiligdom, de dienst daarin en het wel en wee van Gods volk. Dat zijn de dingen waarin God belang stelt en die voor Hem en ook voor zijn dienstknechten van wezenlijke waarde zijn. Dat zijn de dingen die ook voor ons de hoogste prioriteit moeten hebben bij het onderzoek van de Schrift.

De aangesproken engel geeft antwoord en richt zich daarbij tot Daniël. De vraag van de tweede engel is kennelijk ten behoeve van de profeet gesteld. De tijdsduur blijkt tweeduizend driehonderd avonden en morgens te zijn. Daarna zal het heiligdom, te weten de eredienst erin, hersteld worden.

Op het verloop van deze periode gaan we in een excursus nader in. Het belang van de tijdsvermelding op zichzelf is dat - hoe voorspoedig de kleine horen ook mag zijn, hoe onoverwinnelijk hij mag lijken en hoe verschrikkelijk zijn optreden tegen God en zijn volk mag wezen - zijn optreden slechts tijdelijk is. Zijn tijd is bepaald. God heeft alles in handen en er komt eenmaal een herstel, dat mist niet. De wijze waarop de tijdsduur van het terzijde stellen van het brandoffer wordt aangegeven is ook van belang. E.J.H. van Leeuwen (p.185) drukt dit treffend zo uit:

iedere keer, dat het dagelijks brandoffer overgeslagen werd, zou bij Hem in gedachtenis komen; ieder avondoffer en ieder morgenoffer, in ongerechtigheid Hem onthouden, zou in Zijn boek geschreven worden. En evenals in de tijd van de schepping zou het ook dan heten: het was avond

geweest en morgen geweest, de eerste, de tweede, de honderste, de duizendste dag ... tot de laatste toe!

Rechtvaardiging van het heiligdom: De Statenvertaling spreekt over het rechtvaardigen van het heiligdom. In dit verband betekent dat, het heiligdom in rechte staat stellen. In feite is dat de grondbetekenis van rechtvaardigen.

8:15, 16

Toen ik, Daniël, het gezicht zag en het trachtte te verstaan, zie, daar stond iemand voor mij, die er uitzag als een man, en ik hoorde een menselijke stem over de Ulai, welke zeide: Gabriël, doe deze het gezicht verstaan.

Terwijl Daniël zich afvraagt wat het gezicht te betekenen heeft, komt er iemand voor hem staan. Deze persoon moet kennelijk onderscheiden worden van de beide engelen waarvan in het vorige vers sprake is, anders zou hij als de heilige of een van de beide heiligen zijn aangeduid.

Vervolgens verneemt de profeet het geluid van een menselijke stem. De spreker wordt niet genoemd, wel wordt gezegd waar het geluid vandaan kwam: van de overkant van de stroom Ulai waar Daniël aan stond (zie vs.2). Kennelijk moet gedacht worden aan het spreken van God of van Jezus Christus, want er wordt met gezag een opdracht gegeven aan de persoon die voor Daniël is komen staan en die nu aangesproken wordt met Gabriël.

Deze opdracht houdt in dat Gabriël aan Daniël het gezicht moet gaan verklaren. Hier zien we als in zoveel andere gevallen in de Schrift het woord uit Hebr.1:14 in vervulling gaan. Een geweldige gedachte is het dat zulke verheven wezens als engelen dienstknechten van God zijn 'ter wille van hen die de behoudenis zullen beërven' (Hebr.1:14).

Als een man: Sommigen denken bij de persoon die voor de profeet komt staan aan Jezus Christus omdat er sprake is van een 'man' en zij beroepen zich op teksten als Hand.2:22;17:31; Jes.53:3; Zach.6:12; 13:7; Openb.12:5 waar over Christus als 'een man' gesproken wordt. Deze teksten zien echter letterlijk op het feit dat Hij waarachtig mens geworden is. In onze tekst gaat het echter om een verschijning *als een man* en teksten als Gen.18:2,16,22; 19:5,8,10,12,16 bewijzen dat engelen verschijnend in menselijke gestalte als mannen worden aangeduid en voor hun verschijning in een visioen geldt hetzelfde (zie Ezech.9:2,3,11). Zo er echter al van Christus sprake kan zijn, dan is het aannemelijker dat dat hier het geval is dan dat we - zoals Calvijn wil - een van de heiligen van vs. 13 als zodanig moeten beschouwen.

Gabriël: De naam betekent 'Gods man' of 'held'. We komen hem in hst.9 weer tegen en in het Nieuwe Testament wordt hij vermeld in Luk. 1:19 en 26. Elke keer als deze engel genoemd wordt gaat het om het brengen van een belangrijke boodschap. Van nog een engel kennen we de naam, namelijk van Michaël, die ook in dit boek voorkomt (zie 10:13,21). Zijn naam betekent 'Wie is God gelijk'. Hij wordt ons geschilderd als de engel die strijdt voor de belangen van het volk Israël.

Met Bultema (p.79) wijzen we de dwaze gedachte af dat Gabriël de Heilige Geest zou voorstellen.. Eveneens de gedachte dat het om een soortnaam zou gaan in plaats van om een eigenaam. Het gaat wel degelijk om een bijzondere engel, die de hier gebruikte naam draagt. Het getuigenis van Luk. 1:19 en 26 is wat dat betreft duidelijk genoeg.

8:17

En hij kwam tot waar ik stond, en toen hij kwam, schrikte ik en wierp mij op mijn aangezicht, maar hij zeide tot mij: Versta, mensenkind, dat het gezicht doelt op de tijd van het einde.

Gabriël begeeft zich naar Daniël toe en zijn verschijning doet de profeet schrikken (Richt.13:6). Als de verschijning van een engel, een dienstknecht dus, al zo ontzagwekkend is, wat zal het dan zijn als Christus Zelf in al zijn majesteit verschijnt (vgl. Openb.1:17)!

Daniël werpt zich op de grond en wordt door de engel aangesproken als 'mensenkind'. Deze uitdrukking komen we alleen hier in het boek tegen. De profeet Ezechiël wordt er meerdere malen mee aangesproken. Buiten deze twee profeten echter niemand. De aanspraak bedoelt het mens-zijn van de aangesprokene te benadrukken. Dat betekent dat Ezechiël en zo ook Daniël moeten beseffen slechts aardse schepselen te zijn (denk aan Ezech.34:31; Jes.31:3; Hosea 11:9 en zie de aant. bij

7:13). Daniël verneemt daarop dat het gezicht slaat op de tijd van het einde (vgl. Hebr. 2:3). Voor de Israëliet is dat de tijd die voorafgaat aan de regering van de Messias (zie verder bij vs. 19).

Op zijn aangezicht: Een dergelijke reactie op een hemelse verschijning vermeldt de Schrift meer, zie hiervoor Gen.17:3; Richt.13:20; Ezech.1:28; 3:23; 9:8; Dan.10:9; Matth.17:6; Hand. 9:4; Openb.1:17, vgl. ook 1Kor. 14:25.

8:18, 19

Toen hij nu met mij sprak, viel ik bezwijmd op mijn aangezicht ter aarde; hij echter raakte mij aan en deed mij overeind staan, en zeide: Zie, ik maak u bekend wat geschieden zal in het laatst van de gramschap; want het doelt op het tijdstip van het einde.

Toen de engel begon te spreken viel Daniël bezwijmd ter aarde. Dit is óf een versterkte herhaling van vs. 17b óf de beschrijving van een tweede ter aarde vallen van Daniël. Voor het laatste is het meest te zeggen want er is nu geen sprake van ter aarde werpen (actief) maar van vallen (passief) en tevens van bezwijming, wat in het vorige vers niet vermeld werd.

Gabriël richt de profeet echter op (vgl. Openb.1:17; Jes.6:6,7) en kondigt hem aan, dat hij uitleg van het visioen zal geven, want dat was de opdracht die hij had gekregen (zie vs.16b). Hij omschrijft dat echter met 'wat geschieden zal in het laatst van de gramschap' en onderstreept nog eens dat het gezicht op de tijd van het einde betrekking heeft (vgl. vs. 17 en 26).

Gramschap: de vraag is over wiens gramschap of toorn het hier gaat. Theoretisch gesproken zou de toorn van de kleine horen bedoeld kunnen zijn, die zich richt tegen God en tegen het volk van God (vgl. 11:30). Maar die gedachte is niet erg aannemelijk. Niet zozeer omdat er in het voorafgaande niet over de toorn van die koning gesproken wordt als wel omdat daarbij de uitdrukking *het laatst* van de gramschap niet zo best past. We zullen aan de gramschap van God te denken hebben. De vraag is dan nog over wie die gramschap uitgestort wordt. Gaat het om Gods toorn over de volken of gaat het om zijn toorn over Israël? Het verband hier wijst op het laatste. God zou het nooit toegelaten hebben dat zijn heiligdom vertreden en de eredienst aan de kant gezet werd als Israël daartoe geen aanleiding gegeven had en niet de toorn van God had opgewekt. Zo gaf God zijn volk en zijn land in de tijd van de Richteren keer op keer over in de hand van vijanden als Israël van Hem afweek. Eveneens keerde Hij zijn toorn tegen het volk in later tijd en liet Hij toe dat het weggevoerd werd naar Babel (2Kon.23:26; 24:20; vgl. ook Jes.10:5). En het is dezelfde gramschap - om met Van Leeuwen (p.188,189) te spreken -, waardoor het in later eeuwen, nadat het de Messias verworpen had, uitgerukt werd uit het heilige land en verstrooid onder alle volken van de ganse aarde! die gramschap, die tegen hen zal ontbranden als nooit tevoren, wanneer de Joden weer als volk in Palestina zullen wonen, teruggekeerd naar het land van de belofte, maar niet teruggekeerd tot God, niet bekeerd tot geloof in Jezus Christus... maar als de gramschap tot die hoogte gestegen is, dan zal de Heere des ontfermens gedenken.

Eerst als de toorn over Israël zijn einde bereikt heeft zal die toorn over de heidenen worden uitgelopen (Jes.10:25). Het woord 'gramschap' is een sleutelwoord in de profetie. Zie daarvoor de volgende Schriftplaatsen: Jes.5:25; 10:5,25; 13:5; 26:20; 30:27; Dan. 11:36; Zef.3:8).

Tijd van het einde: Deze uitdrukking komen we ook tegen in Dan.9:26; 11:35,40; 12:4,9,13; Matth.10:22; 13:39,40,49; 24:3,6, 13,14; 28:30. Er wordt ook wel de omschrijving 'het laatst van de dagen' (zie Gen.49:1; Jes.2:2; Micha 4:1; Hand.2:17) en 'de laatste dag' (zie Joh.6:39, 40, 44, 54; 11:24; 12:48) voor gebruikt.

Op grond van het gebruik in Gen.49:1 geeft men er soms de betekenis van 'in latere tijden' aan. Zij die dit doen, bedenken niet dat de zegenspreuken van Jakob veel verder gaan dan wat zijn nageslacht in een bepaalde tijd, die voor ons nu in het verleden ligt, zou ervaren. Ook die zegenspreuken zien in diepste wezen op de eindtijd.

8:20, 21

De ram die gij gezien hebt, met de twee horens, doelt op de koningen der Meden en Perzen, en de harige geitebok op de koning van Griekenland, en de grote horen die tussen zijn ogen stond, dat is de eerste koning.

Na de vermelding van de tijd waarop het visioen betrekking heeft gaat Gabriël over tot de verklaring van het visioen zelf. Het belang van deze verzen is, zoals in de inleiding op dit hoofdstuk reeds gezegd, dat ze ons een nauwkeurige verklaring geven zoals nergens elders te vinden is.

De beschrijving is zo minutieus en de vervulling van het begin van het visioen is zo nauwkeurig geweest dat ongelovigen - mede op grond van dit gedeelte - het boek Daniël veel later hebben geda-teerd dan door de inhoud aangegeven wordt. Dit omdat men niet kon, of beter: niet wilde aannemen dat een zo nauwkeurige voorzegging van de toekomst mogelijk zou zijn. We wezen ook daarop al en wel in de eerste inleiding in deel I.

De ram met de twee horens, zo zegt Gabriël, stelt de koningen van de Meden en de Perzen voor. Let erop dat de Meden het eerst genoemd worden. De koningen worden uiteraard door de horens aangeduid. Die worden namelijk apart vermeld, er had ook alleen over de ram gesproken kunnen worden, waarmee dan enkel het rijk zelf bedoeld zou zijn. Overigens moet niet te strikt aan de koning alleen gedacht worden, maar ook aan de macht die hij voorstelt. We lezen namelijk in vs.6 (zie ook vs.20), dat de geitebok de beide horens van de ram brak. Toen Alexander optrad was er nog wel het Medische en het Perzische element in het rijk, maar van twee regerende koningen, een Medische en een Perzische was er toen geen sprake.

Het verschil in grootte van de horens en het feit dat de grootste het laatst opkwam komt ook uit in de benaming 'wet van Meden en Perzen' (6:13) zoals in eerste instantie het spraakgebruik was, wat in later tijd omgedraaid werd (Esth.1:19).

De ongewijde geschiedenis vertelt ons dat de ram typerend is als symbool voor Perzië (de Perzische koningen voerden een ramskop in hun vaandel) en de geitebok als symbool voor Griekenland (de Griekse vorsten deden hetzelfde met een geit). De grote horen stelt de eerste koning van dat rijk voor, te weten de beroemde Alexander de Grote. De voorstelling is 'to the point' zou de Engelsman zeggen.

Het is waard vermeld te worden dat toen Daniël dit gezicht ontving er van een inval van westerse volken in het oosten nog nooit in de geschiedenis sprake was geweest. Het beschavings- en machtscentrum van de mensheid lag in het oosten, het westen was te onbeduidend om er rekening mee te houden. En een Grieks rijk lag toen helemaal niet binnen het gezichtsveld. Griekenland bestond immers uit niet anders dan een stel stadstaatjes die onderling in onmin met elkaar leefden. Wat echter een mens niet kon bevroeden wist God en deelde Hij met de meeste nauwkeurigheid aan zijn dienstknecht mee.

Geitebok: Al voor Daniëls tijd werden de Grieken *Aegeadae* genoemd d.i. 'het geitenvolk'. Volgens de legende moest Caranus, de eerste koning van de Grieken, voor het vinden van een nieuwe nederzetting op grond van een orakelspreuk de geiten volgen. Hij zag op zijn tocht een kudde geiten die vluchtte voor een storm en volgde die. Zo kwam hij bij Edessa, dat daarop de troonzetel van zijn rijk werd. Hij nam de afbeelding van een geit op in zijn vaandel en noemde de stad Aegae d.i. geitenstad. Opmerkenswaard is ook dat Alexanders zoon de naam Alexander Aegus kreeg. En verder wordt de naam van de geit nog altijd bewaard in de benaming van de zee ten oosten van Griekenland, want die heet nog steeds Egeïsche Zee (zie Uriah Smith, p.132 en H. Bultema, p.59,60).

In Jes.14:9; Ezech.34:17; 39:18; Jer.50:8 en Zach.10:3 worden met rammen en bokken personen in leidinggevende posities aangeduid. Die betekenis is hier echter niet aan de orde.

Eerste koning: Philippus, de vader van Alexander de Grote, was al koning van Macedonië, ja hij bracht ook al de Griekse onafhankelijke stadstaatjes onder zijn heerschappij. Als zodanig zou hij eerder recht hebben de eerste koning van het rijk genoemd te worden. Hier wordt evenwel gedacht aan het Grieks-Macedonische *wereldrijk*. In dat karakter was Alexander de eerste koning.

Veldslagen: De drie beroemde veldslagen die Perzië op de knieën brachten zijn:

De slag bij de Granicus in 334 v.Chr.

De slag bij Issus in 333 v.Chr. waardoor Alexander het beheer over Palestina kreeg.

De slag bij Gaugamela/Arbela in 331 v.Chr., die een definitief einde maakte aan de Perzische heerschappij.

8:22

En dat die afbrak en er vier in zijn plaats kwamen te staan: vier koninkrijken zullen uit het volk ontstaan, doch zonder zijn kracht.

Na de dood van de stichter van het Grieks-Macedonische rijk viel het in vier delen uiteen, te weten: Egypte in het zuiden onder bevel van Ptolemeus, Syrië in het oosten onder de heerschappij van Seleucus, Macedonië in het westen met Cassander aan het hoofd en Thracië meer noordelijk met Lysimachus als vorst.

Geen van deze vier generaals van Alexander die zich over het betreffende gebied tot koning lieten uitroepen evenaarde hem in macht.

Deze verdeling in vieren treffen we ook aan in Dan. 11:4 (vgl. 7:6). Bij de bespreking van dat hoofdstuk zal het duidelijk worden dat de vorming van de vier hier genoemde rijken geruime tijd vergde. Ze vond pas haar beslag in het jaar 301 na de slag bij Ipsus.

8:23

En in het laatst van hun koningschap, als de boosdoeners de maat hebben volgemaakt, zal er een koning opstaan, hard van aangezicht en bedreven in listen.

De vraag bij dit vers is, waar 'het laatst van hun koningschap' op slaat. Het kan moeilijk betrekking hebben op het koningschap van de vier generaals. De volgende beschrijving is daarmee namelijk niet in overeenstemming. Het moet zien op het laatste tijdsbestek van de koninkrijken zelf. In die tijd zullen de boosdoeners de maat vol gemaakt hebben. Een tweede vraag is wie met deze boosdoeners bedoeld worden. We zullen die uitdrukking in betrekking tot het volk Israël moeten verklaren. Het zijn boosdoeners ten opzichte van de Here en ten aanzien van zijn volk. Blijft nog de vraag of ermee bedoeld wordt op de verdrukkers van het volk of op de afvalligen onder het volk. Beide is mogelijk. We denken echter aan de boosdoeners onder het volk. Praktisch gezien maakt het niet veel verschil, want de verdrukkers van buiten af vinden steun bij de afvalligen onder het volk.

Helaas geeft de christenheid eenzelfde beeld te zien. Verdrukking van buitenaf, gepaard met verraad van de zaak des Heren van binnenuit, hebben voor het verval van de christenheid gezorgd (vgl. Hand.20:29,30). We zien het nu om ons heen hoe moderne leringen van buitenaf (denk aan het evolutionisme) steun vinden bij theologen binnen de christenheid en door hen gepropageerd in plaats van bestreden worden.

De invloed van het zogenaamde hellenisme onder de leidlieden van het joodse volk in de tijd van dit derde wereldrijk blijkt al uit het simpele feit, dat men Griekse namen aannam. De hogepriester Jezus nam de naam Jason aan en zijn vervanger Onias liet zich Menelaus noemen. Diens opvolger, Joachim geheten, verkoos de naam Alcimus te voeren.

Dan gaat de uitleg verder en wordt nader omschreven wie we onder de kleine horen (van vs.9) hebben te verstaan. Die horen blijkt te doelen op een koning die onverzettelijkheid en wreedheid paart aan sluwheid.

Geestelijke en wereldlijke achteruitgang: Terecht merkt Veldhuizen (p.131) op, dat vs.23 een dubbele typering geeft, namelijk van het geestelijke en het wereldlijke bestel van die tijd. Godsdienstig gezien is er sprake van afval, wereldlijk gezien slaat het visioen op de tijd dat de koninkrijken vervat in het beeld van de ram en de geitebok op hun laatste benen lopen (Veldhuizen, p.131).

Bedreven in listen: In plaats van 'bedreven in listen' heeft de Statenvertaling 'raadselen verstaande'. Op grond van deze vertaling hebben sommigen gedacht aan profetische uitspraken. Zij menen dat daarin het karakter van de antichrist als de valse profeet uitkomt. J. N. Darby geeft deze vertaling ook, maar stelt in een voetnoot dat het woord ook met 'listen' kan worden vertaald. Gezien de beschrijving van deze koning in Dan. 11 is voor dit laatste het meest te zeggen.

8:24

En zijn kracht zal sterk zijn - maar niet door eigen kracht - en op ontstellende wijze zal hij verderf brengen, en wat hij onderneemt zal hem gelukken; machtigen zal hij verderven, ook het volk der heiligen.

Deze koning ontplooit grote kracht, maar bezit die niet van zichzelf: hij steunt op anderen (zie voor een andere verklaring van deze uitdrukking verderop). Verderf brengt hij waar hij komt en het lijkt wel of hij alles voor elkaar krijgt wat in zijn brein opkomt. Machthebbers brengt hij ten onder en ook het volk van de heiligen - dit is uiteraard het joodse volk - moet voor hem bukken. Met deze beschrijving wordt in eerste instantie de beruchte Syrische koning Antíochus Epífanes heel duidelijk gekarakteriseerd. Het gegeven van dit vers houdt in, dat in die dagen het volk de Here verlaten heeft, waarom Hij het in de macht van deze wrede koning overgeeft (vgl. Lev.26:14-46). De dagen van herstel onder Haggai en Zacharia zijn voorbij; de toestand beschreven door Maleachi is ingetreden.

Ondanks hun ontrouw wordt er in dit vers toch gesproken over Israël als over 'het volk der heiligen' of 'het heilige volk'. Israël blijft Gods volk. Gods roeping is onberouwelijk. Hier zijn echter in het bijzonder de getrouwen onder het volk bedoeld, die voor God het volk vertegenwoordigen. Daniël was in zijn tijd zo'n getrouwe evenals zijn drie vrienden het waren. Simeon, Anna, Zacharia, Elizabeth en anderen met hen vormden die getrouwen in de tijd toen de Heer Jezus op aarde kwam. En in de toekomst zullen er weer zulke getrouwen zijn. Van hen geldt het woord uit Ps. 16:3 - 'Wat betreft de heiligen die in den lande zijn: zij zijn de heerlijken in wie al mijn welbehagen is'. Van hen is Christus het volmaakte voorbeeld. Hij was de Getrouwe hier op aarde. Boven hem ging dan ook de hemel open en klonk de stem van God: 'Deze is mijn geliefde Zoon, in Wie Ik welbehagen heb gevonden' (Matth.3:17).

Het visioen gaat echter veel verder dan de tijd van Antíochus Epífanes. Als we alleen letten op *de beschrijving* van het visioen zouden we het totaal vervuld kunnen achten in het optreden van deze Syrische vorst uit het verleden. *De uitleg* gaat - zoals zo vaak het geval is - echter verder dan het visioen zelf. En in de uitleg wordt gezegd, dat het gezicht slaat op de tijd van het einde (vs.17). Antíochus is dan ook slechts het type van de vorst die hier profetisch wordt aangeduid. Dit contra Van Proosdij, die zegt dat er eenstemmigheid heerst onder orthodoxe en modernistische uitleggers dat dit tweede gezicht '*in tijdruimte zeer beperkt is*' (p.274). Hij laat de profetie namelijk niet verder reiken dan tot aan de tijd van Antíochus Epífanes. Daarentegen hebben diverse joodse uitleggers uit de tijd van Hieronymus, deze kerkvader zelf alsook Luther en vele schriftverklaarders na hem, al gewezen op de overeenkomst tussen Antíochus Epífanes en de antichrist. Tegen deze typologische uitleg voert Van Proosdij aan, dat het onaannemelijk is dat in dit vers zo maar een periode van tweeduizend jaar en meer zou zijn overgeslagen. Een dergelijke 'sprong' komen we echter in de profetie regelmatig tegen. Denk maar aan de tijdruimte tussen de eerste komst van Christus en zijn verschijning om te oordelen. De bijna tweeduizend jaar die daar nu al tussen zit gaat in Jes.9:5,6 toch ook in een enkel tekstgedeelte verscholen! Bovendien hebben we bij een typologische verklaring altijd met een sprong te maken, namelijk van het type naar het antitype, men denke aan Melchizedek als type van Christus. Helaas wijzen vele schriftuitleggers een typologische verklaringwijze bij voorbaat al van de hand. Zie voor het goed recht van deze typologische benadering: mijn *De Bijbel en de Belijdenis* (p.55-75).

Tijdens Romeinse rijk? Dit situeren van het gezicht in de eindtijd brengt echter een moeilijkheid met zich mee. We bevinden ons namelijk in het tijdperk van het vierde beest ofwel het (hersteld) Romeinse rijk. Hoe kan er dan nog sprake zijn van een vorst uit het derde rijk, het rijk van de panter ofwel het Grieks-Macedonische rijk? Dit probleem is echter niet zo moeilijk. In hst.7 wordt namelijk van de eerste drie dieren gezegd, dat ze tegelijkertijd met het vierde dier geoordeeld worden, want hun was een tijdsduur gegeven tot tijd en wijle (vs.11,12). De vertegenwoordigers van die oude rijken zijn in de laatste tijd wel heel duidelijk weer voor het voetlicht getreden. We kennen een Iran dat de plaats van Medië-Perzië inneemt. We zien in Irak de vertegenwoordiger van het oude Babylonië. En van de rijken waarin het Grieks-Macedonische rijk uiteengevallen is, profileren Egypte en Syrië zich wel heel bijzonder.

Niet door eigen kracht: De woorden 'niet door eigen kracht' kunnen betekenen dat er een andere mogendheid is die deze koning steunt. In het geval van Antíochus Epífanes zelf treedt een dergelijke ondersteunende mogendheid echter niet op. Als Antíochus ergens van afhankelijk was, dan was dat van Rome, het rijk dat zijn macht toen al over een deel van het Middellandse Zeegebied uitstrekte. Maar Rome bekeek de uitbreiding van de Syrische macht met argusogen en steunde Antíochus

chus daarin beslist niet. Het is dan ook de vraag of we de uitdrukking niet anders moeten verklaren en wel in deze zin, dat Antíochus en ook de vorst die hij typologisch voorstelt, zijn macht niet door de kracht van zijn legers uitbreidt, maar door zijn listige politiek (zo A. de Bondt, p.43 en anderen met hem).

Bultema meent dat deze woorden slaan op het feit, dat Satan hem zijn kracht verleent en voert daartoe Openb.13:2 en 2Thess.2:9 aan. Ik meen echter dat we die verbinding hier niet moeten leggen; dan zou dat wel zijn aangeduid. Het gaat hier om politieke verhoudingen.

Zij die Antíochus hier beschouwen als een type van de toekomstige 'koning van het noorden' en deze vereenzelvigen met het Assur of Assyrië uit de eindtijd, laten de term 'niet door eigen kracht' slaan op een grote mogendheid die Assur zal steunen. Zij denken daarbij aan Gog en Magog uit Ezech.39, ofwel aan Rusland. In dit hoofdstuk wordt Antíochus echter niet aangeduid als de koning van het noorden, zoals in Daniël 11. Hij treedt hier op in zijn religieus karakter als een type van de antichrist. Zie Excursus II: De kleine horen.

8:25

En door zijn sluwheid zal hij het bedrog dat hij aanwendt, doen gelukken; hij zal zich in zijn hart verheffen, en onverhoeds velen verderven. Ook tegen de Vorst der vorsten zal hij optreden, doch zonder mensenhanden zal hij vernietigd worden.

De tweede verklaring die wij hierboven gaven, dat hij niet door zijn kracht, maar door zijn listigheid sterk is, wordt door dit vers gesteund. Deze vorst spant anderen voor zijn karretje; hij speelt de een tegen de ander uit; met slimheid weet hij legers bij elkaar te krijgen en te motiveren om te doen wat hij wil. Zijn sluwheid doet hem in bijna alles slagen. Gepaard daarmee verheft zich zijn hoogmoed. Een bekend verschijnsel, helaas... ook zelfs onder christenen. Als ons iets gelukt verheffen we ons zo licht op ons resultaat in plaats van dat resultaat aan de Heer toe te schrijven.

Niet alleen tegen mensen richt zich de agressie van deze koning, maar ook tegen de Vorst der vorsten. De zin van deze uitspraak is, dat hij zich keert tegen God en zijn Gezalfde (vgl. Ps.2). Dit is een nader commentaar bij de in vs. 11 vermelde opheffing van de eredienst in de tempel. Maar dan wordt deze hoogmoedige vernietigd zonder dat er een mens aan te pas komt. Op deze gebeurtenis doelt ook hst.11:45 waarbij de nadruk ligt op het plotselinge van zijn ondergang.

Het vernietigd worden zonder mensenhanden (vgl. Dan.2:4,45; Job 34:20) sluit een ondergang op het slagveld of een sterven onder moordenaarshand uit. God grijpt in! Van Antíochus Epífanés is dat in zoverre ook het geval dat hij na een smadelijke aftocht in zijn strijd met de Parthen en na een tempelroof aan een ziekte gestorven is. Volgens Polybius in waanzin (D. J. de Groot, p.162), naar verluidt van 2Makk. 9:4-28 aan een vreselijke ziekte. Wat de uiteindelijke vervulling betreft, stemt deze omschrijving overeen met de aankondiging van de ondergang van de antichrist in 2Thess.2:8, waar staat dat Jezus Christus de antichrist, de mens van de zonde, te niet doen zal door de adem van zijn mond, d.i. door zijn machtswoord of ook door de kracht van zijn geest (vgl. Job 4:9; Jes.11:4; 30:33; Openb.19:15,20).

In stille rust (St. Vert.): Deze uitdrukking betekent dat de aangevallene in rust verkeert en niet op zijn hoede is; vandaar ook de vertaling 'onverhoeds' (NBG), vgl. 11:21,24.

Vorst der vorsten: Waarschijnlijk mogen we deze term gelijkstellen met die van 'koning der koningen' of 'Heer der Heren'. In dat geval wordt bij vorsten gedacht aan de koningen der aarde en eventueel ook aan hemelse machthebbers. Anderen verstaan onder de vorsten de leiders in Israël (zie Micha 5:4) en zien in de Vorst der vorsten een aanduiding voor de hogepriester. We houden het echter liever op de eerste verklaring.

Zonder mensenhanden: Zie 2:34,45; Job 34:20.

Antíochus Epífanés: Zoon van Antíochus III de Grote. Regeerde van 175 tot 164 v.Chr. over het Syrische deel van het Grieks-Macedonische rijk. De toevoeging aan zijn naam betekent 'de verlichte', 'de stralende' of misschien 'in wie de godheid schijnt'. Om zijn woeden tegen het jodendom noemden de Joden hem spottend Antíochus Epímanés, dat zoveel betekent als 'de dolzinnige'. Na zijn troonsbestijging wist hij belangrijke veroveringen te boeken in Egypte (1Makk.1:17-20;

Dan.11:22), in Babylon en Armenië (1Makk.3:31,37; 6:1-5) en zag hij zijn ster steeds hoger rijzen. Hij trachtte in zijn rijk het hellenisme ingang te doen vinden, waarbij Zeus als oppergod vereerd werd. Daarbij kwam hij in conflict met de Joden. Hij zette de hogepriester Onias III af en stelde Jason in zijn plaats aan (2 Makk.4:7vv.; 1Makk.1:14), die later vervangen werd door Menelaus (2Makk.4:23). Toen de Romeinen hem in 168 v.Chr. in Egypte de voet dwars zetten, koelde hij zijn woede op de Joden. Hij liet op het brandofferaltaar varkens slachten en met het water waarin hun vlees gekookt was, ontwijdde hij door besprenging de hele tempel. Hij liet het gouden reukofferaltaar, de tafel van de toonbroden en de gouden kandelaar naar Syrië brengen. Daarna zond hij zijn veldheer Apollonius die de stad met list innam, plunderde en deels verwoestte (1Makk.29-40; 2Makk.5:23-26). Vervolgens gaf Antíochus bevel, dat de eredienst van de Joden moest worden afgeschaft. De tempel werd toen aan Zeus gewijd en op het brandofferaltaar werd een heidens altaar geplaatst aan Zeus (volgens anderen aan Baäl) gewijd. Dit is de voorvervulling van Dan.8:14. Dit feit vond plaats op 15 Kisleu (nov.-dec.). Toen de opziensers van Antíochus vervolgens het land doortrokken om de Joden op het platteland tot offeren aan Zeus te dwingen kwam het in Modina tot een opstand. De priester Matthatias weigerde te offeren en doodde een afvallige Jood die het wel deed. Zijn zonen leidden de opstand en vooral Judas die de bijnaam 'de Makkabeeër'; dat is 'de hamer' kreeg heeft zijn naam onvergetelijk gemaakt. Het lukte de Joden aanvankelijk de Syrische troepen te verdrijven en Jeruzalem te bevrijden. De tempel werd gereinigd en weer aan de dienst van God gewijd. Dit heugelijke feit vond plaats op 25 Kisleu 164 v.Chr. Deze dag werd jaarlijks herdacht op het feest van de tempelreiniging (zie Joh. 10:22).

Bij een veldtocht in het oosten werd Antíochus tot terugtocht gedwongen na tot Elymais te zijn doorgedrongen. Op de terugtocht stierf hij - zoals al gezegd - aan een vreselijke ziekte. Hij werd dus als een oordeel van God niet door mensenhanden gedood.

Tegen zijn opvolgers streden de Joden aanvankelijk ook met succes, tenslotte echter werd de druk te groot en zochten de Joden hulp bij de Romeinen, met wie ze een verbond sloten.

8:26

En het gezicht van de avonden en de morgens, waarvan gesproken werd, dat is de waarheid. Gij nu, houd het gezicht verborgen, want het ziet op een verre toekomst.

De waarachtigheid van de profetie wordt opnieuw bevestigd, alsmede het feit dat het visioen op een verre toekomst ziet. Het gaat niet om de tijd van Daniël, uiteindelijk ook niet om de tijd van Antíochus Epífanés, maar om de eindtijd, die aan de oprichting van het Koninkrijk voorafgaat.

Daniël mag het gezicht dan ook niet wereldkundig maken. Dit laatste kan erop zien, dat Israël in de tijd van de profeet voor valse toepassingen bewaard moest blijven.

In de situatie van het volk in de eindtijd zullen twee bijbelwoorden in vervulling gaan. Ten eerste het woord van de Heiland aan het volk in zijn dagen: 'Ik ben gekomen in de naam van mijn Vader en u neemt Mij niet aan; als een ander komt in zijn eigen naam, die zult u aannemen' (Joh.5:43). In zekere zin is dat woord al vele malen in vervulling gegaan, namelijk wanneer Israël valse leiders, valse messiassen volgde. Het vindt evenwel zijn uiteindelijke en definitieve vervulling in het feit, dat men de antichrist zal aannemen. Het tweede woord luidt: 'Wanneer nu de onreine geest van de mens is uitgegaan, gaat hij door dorre plaatsen, op zoek naar rust, en vindt die niet. Dan zegt hij: Ik zal terugkeren naar mijn huis waar ik ben uitgegaan. En als hij komt vindt hij het leegstaan, geveegd en geordend. Dan gaat hij heen en neemt zeven andere geesten met zich mee, bozer dan hijzelf, en zij komen binnen en wonen daar, en het laatste van die mens wordt erger dan het eerste. Zo zal het ook zijn met dit boos geslacht' (Matth.12:43-45). Israël heeft in het verleden de dienst van God opgegeven en zich overgegeven aan de afgoderij. Na de ballingschap is dat euvel om zo te zeggen uitgebannen. Helaas betekende dat niet een daadwerkelijke terugkeer tot de dienst van God, men verviel in een dode orthodoxie en in puur wetticisme waarbij men een mug uitzeefde, maar een kameel zonder moeite verzwoeg. Ze vormden een schoongemaakt maar leeg huis. In de toekomst zal de boze geest van afgoderij in heviger mate terugkeren en dit lege huis binnentrekken. Dan zal men de mens, de antichrist, als God eren, het door hem opgerichte beeld aanbidden, en erger afgoderij plegen dan ooit.

Het gezicht van de avonden en de morgens: In de meeste bijbels met opschriften boven de bijbelge-
deelten wordt dit visioen genoemd 'het gezicht van de ram en de bok'. Voor geschiedvorsers mag
dat het belangrijkste aspect zijn; voor het volk van God is veel belangrijker wat er aangaande het
offer verteld wordt, namelijk dat aan God het dagelijks brandoffer 2300 maal ontnomen is. Aan
Hem wordt zijn eer onthouden. En dat door de ontrouw van het volk en door de haat van de vijand.

Voor ons heeft dat een nog veel diepere betekenis. Zoals gezegd spreekt het brandoffer van Jezus
Christus als Degene die Zich volkomen tot in de dood aan God gewijd heeft. We hebben in de regel
wel besef van het schuldoffer (Lev.5), namelijk dat Christus voor onze zondes Schuld moest sterven
(1Petr.2:24). We hebben misschien ook begrip van het zondoffer, namelijk dat Christus voor ons tot
zonde werd gemaakt en onze zondige natuur in Hem werd geoordeeld (2Kor.5:21; Rom.8:3). Dat
zijn aspecten van het offer van Christus, die ons aangaan, waar wij 'profijt' van hebben. Maar ver-
staan we ook iets van het brandoffer? Begrijpen we er iets van dat Christus in alles Gods welbeha-
gen was en dat Hij, Zich overgevend in de dood op het kruis, God op het hoogst heeft verheerlijkt?
Verstaan we er iets van hoe het oog van de Vader vol welbehagen op de Zoon rustte en dat alles in
Christus 'welriekend' was voor Hem?

Welnu, wij als christenen mogen in geestelijke zin onze brandoffers brengen. God verwacht van ons
geen offerstieren zoals van de Israëliet (Lev.1), maar Hij verwacht dat we Hem laten zien wat we in
Christus aan grootheid en schoonheid gezien hebben. Dat is ware lofzegging, dat is aanbidding. Dat
gaat verder dan God danken voor de vergeving van onze zonden... en daar komen velen soms maar
nauwelijks aan toe. Het is God laten zien hoe groot Christus is in zijn toewijding tot in de dood.
Niet dat God dat niet weet, maar Hij wil zo graag van ons horen, dat wij in Christus iets gevonden
hebben, gezien hebben, wat Hij allang in zijn Zoon zag. Dat is gemeenschap hebben met de Vader.

Is die aanbidding in de christenheid God niet geroofd omdat men Christus slechts ziet als een voor-
beeldig mens, die zijn ideaal met zijn leven heeft moeten bekopen? Omdat men zijn dood slechts
ziet als iets dat een 'shokeffect' moet te weeg brengen?

Maar wordt God die aanbidding ook niet onthouden omdat vele ware kinderen Gods geen aanbid-
dingsdienst kennen en men de woordbediening tot eredienst gemaakt heeft? En onthouden we ieder
persoonlijk God deze aanbidding niet vaak, omdat we meer met onszelf en ons heil bezig zijn dan
met Hem van wie ons heil afhangt en die meer deed dan alleen ons redden?! Hij toch kwam in de
eerste plaats om zijn Vader te verheerlijken (Joh.17:4). Laat dit een opwekking mogen zijn dat we
allen door woord en leven laten zien wat we in Christus ontdekt hebben, zodat we in navolging van
Christus onze lichamen stellen tot een levende, God welgevallige offerande (Rom. 12:1).

Einde hoofdstuk 8.

Lees verder over het boek Daniël : <http://www.verhoevenmarc.be/daniel.htm>

verhoevenmarc@skynet.be - www.verhoevenmarc.be - www.verhoevenmarc.be/NieuwsteArtikelen.htm